

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2016./2017.

Davor Farkaš
Spaljivanje knjiga kao oblik cenzure u totalitarnim režimima XX.
stoljeća

Mentor: prof. dr. sc. Ana Barbarić

Sadržaj:

1. Uvod.....	2
2. Kratka povijest ideje spaljivanja knjiga kao oblika cenzure.....	4
3. Cenzura i spaljivanje knjige kao oblik suspenzivne cenzure.....	5
3.1. Cenzura u XX. stoljeću.....	6
4. Progon i spaljivanje knjiga u nacističkoj Njemačkoj.....	7
5. Spaljivanje knjiga u ostatku Europe	9
5.1. Španjolska.....	10
5.2. Italija.....	12
5.3. Poljska	12
5.4. Albanija	12
5.5. Turska	13
6. Spaljivanje knjiga u Južnoj Americi	13
6.1. Brazil	14
6.2. Argentina	15
6.3. Peru.....	17
6.4. Čile.....	17
6.5. Urugvaj	18
7. Spaljivanje knjiga u ostatku svijeta.....	19
7.1. Kina	19
7.2. Libija.....	20
7.3. Iran.....	20
7.4. SSSR.....	21
8. Spaljivanje knjiga u XXI. stoljeću	21
8.1. „Harry Potter“ u vatri	22
8.2. „International burn a Koran day“	23
9. Zaključak.....	24
10. Literatura:	26

1. Uvod

Ideja za pisanje ovog rada proizašla je iz gledanja filma „Fahrenheit 451“, snimljenog po istoimenom romanu Raya Bradburrya, za koji smatram da ima uznemirujući utjecaj na svakog u knjižničarskoj struci kao i na svakog tko voli knjigu i čitanje. Radnja filma nas smješta u državu u budućnosti u kojoj policijsko-diktatorski režim kao novi poredak zabranjuje ljudima čitanje knjiga, pa čak i držanje istih u pokušaju sprječavanja neovisnog mišljenja. Kako bi spriječila čitanje knjiga država je osnovala posebne postojbe spaljivača sa ulogom zapljenjivanja knjiga po kućama i njihovog spaljivanja na lomačama. Glavni junak romana Monag, koji godinama radi kao spaljivač knjiga, jednog dana pročita par rečenica iz knjiga koje je trebao spaliti i doživljava katarzu te počinje sakrivati i spašavati knjige koje bi trebao spaliti i počinje ih čitati u tajnosti. Ovo je ukratko kratki sadržaj romana koji je objavljen 1953. godine, a ekraniziran 1966. godine.¹

Iako je sam Bradbury izjavio da roman pokušava dati naglasak na kritiku elektroničkih medija, pogotovo televizije, koja suptilno uništava racionalno i kritičko razmišljanje², mene je zainteresirala ideja spaljivanja knjiga kao cenzure i potakla me da istražim slučajeve i razloge postajanje iste u bližoj prošlosti. XX. stoljeće iz kojeg smo netom izašli činilo se kao savršeni izvor. Jesmo li isti kao u romanu ili smo napredovali kroz stoljeća? Da li su moderne tekovine demokracije i liberalizma uspjele u čovjeku potisnuti najniže pobude da uništi ono što ne odgovara njegovom poimanju svijeta, a zapisano je u knjizi? Odgovor je, dakako, negativan, čemu će možda posvjedočiti i ovo što ću u radu iznijeti.

XX. stoljeće je nažalost svjedočilo najvećem zabilježenom progonu knjige u povijesti. Lomače su gorjele diljem svijeta, a neke su zahvaljujući razvoju tehnologije i medija zabilježene da stoje kao uspomena na mračnu stranu čovječanstva.

Većina slučajeva spaljivanja knjiga vezana je uz pojavu totalitarnih režima diljem svijeta u prvoj polovici XX. stoljeća. Totalitarni režim je sa svojim protivnicima postupao okrutno i nemilosrdno, a pritom je stradala i knjiga koja je sadržavala misao i ideju protivnu ideologiji nacističkih, fašističkih i komunističkih društvenih ideja. Knjiga je goreći u vatri simbolizirala ideološkog neprijatelja sistema kojeg je trebalo uništiti. Ipak, ni moderna

¹ Fahrenheit 451// Wikipedia: the free encyclopedia.04.01.2017.
URL. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_\(roman\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_(roman)) (04.01.2017.)

² Fahrenheit 451// Wikipedia: the free encyclopedia.04.01.2017.
URL. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_\(roman\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_(roman)) (04.01.2017.)

demokratska društva nisu prezala od bacanja knjiga u vatru pravdajući to najčešće vjerskim i moralnim razlozima.

U ovom radu pokušat ću kronološki navesti slučajeve spaljivanja knjiga u XX. stoljeću. Glavni dio rada će se odnositi na postupanje totalitarnih režima sa „štetnom knjigom“. Navest ću i neke slučajeve spaljivanja knjiga u XXI. stoljeću kao podsjetnik da ideja uništavanja nepoćudnih knjiga i ideja nije relikvij prošlosti nego je još uvijek prisutna i čeka pogodan trenutak da izroni na površinu.

2. Kratka povijest ideje spaljivanja knjiga kao oblika cenzure

Prošlost knjige duboko je prožeta različitim oblicima cenzure. Ona pamti i bilježi mnoga djela koja su se iz različitih razloga našla u nemilosti cenzora kako bi se izbjeglo neželjeno i razorno djelovanje po čitatelja. Cenzori su bili državni vladari, crkva, političke elite, ali i knjižničari, različite građanske udruge i pojedinci. Izrađivani su popisi zabranjenih knjiga, pribjegavalo se čišćenju neželjenog sadržaja i ispravljanju dijelova koji nisu odgovarali idejama tadašnjih vremena i društvenog uređenja. Kada ni to nije bilo dovoljno pribjegavalo se daleko radikalnijim metodama kao što je uništavanje knjiga. Uništiti knjigu koja identificira neku zajednicu, koja sadrži njen civilizacijski i kulturni bitak, proklamira neku ideju i time predstavlja nemjerljivu vrijednost zajednici oduvijek je bio učinkovit i rado primjenjivan način borbe protiv te zajednice.

Povijest knjige započinje pronalaskom pisma, u vrijeme kada čovjek stvara prve velike civilizacije i počinje bilježiti tragove svoga postojanja. Ubrzo nakon pronalaska pisma nastaje i ideja progona i uništavanja „nepoćudnih i štetnih knjiga“. Iako nije poznato kome je prvome palo na pamet misao da javno spali knjige svojih protivnika, ideja progona i uništavanja „nepoćudnih i štetnih knjiga“ prvi slučaj bilježi oko 2200. god. pr. Kr. u faraonskom Egiptu.³ Prvo pak zabilježeno javno spaljivanje jedne knjige desilo se već u 5. st. pr. Kr. u Ateni, kada je djelo filozofa Protagore „O Bogovima“ javno spaljeno na glavnom atenskom trgu iz razloga što se autor usudio sumnjati u postojanje bogova, što je rezultiralo i autorovim progonstvom iz Atene.⁴

Budući da mjera uklanjanja „nepoćudnih knjiga“ nije bila dovoljna da spriječi čitanje istih, pribjeglo se daleko radikalnijim metodama, fizičkom uništavanju knjiga spaljivanjem i korištenjem za stari papir. Motivacija progona određene knjige i njenog autora pritom je, najčešće, bilo moralno, vjersko ili političko protivljenje sadržaju iste.

Od svih načina uništavanja „nepoćudnih i štetnih knjiga“ narodu je uvijek najmilije bilo njihovo javno spaljivanje⁵. Gotovo se radilo o ritualnom događaju koji se odvijao na glavnim gradskim trgovima ili drugim unaprijed određenim mjestima uz nazočnost svjetine i važnih osoba željnih „spektakla“, popraćenom zvukovima fanfara i drugih glazbala koja su stvarala svečanu atmosferu i raspaljivali strasti prisutnih⁶.

³ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 257-258.

⁴ Ibid. Str. 262.

⁵ Ibid. Str. 257.

⁶ Stipčević, A. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. Str. 122

„Spaljivanje knjiga znači ujedno i spaljivanje autorove duše, autorove misli i njegove poruke. Spaljivanje knjiga, zamjenjuje na svoj način, spaljivanje samog autora, pa ako se vlasti nisu uspjele dokopati autora, bilo je dovoljno da se spale njegove knjige. Plamen pak pretvara knjigu u pepeo, u ništa, a time i ono što knjiga sadrži“⁷.

3. Cenzura i spaljivanje knjige kao oblik suspenzivne cenzure

U hrvatskoj enciklopediji cenzura je definirana kao „sustav administrativnih mjera koje poduzimaju državne, vjerske, stranačke i druge vlasti protiv objelodanjivanja, čitanja, širenja i posjedovanja, slušanja i gledanja nepoćudnih i za društvo opasnih tiskanih i rukopisnih knjiga, filmova, videokaseta i slične građe te radijskih i televizijskih emisija, kazališnih predstava i dr. Postupci koje poduzimaju vlasti protiv nepoćudnih knjiga i druge za društvo opasne građe razlikuju se od države do države i uvijek su odraz političkih ili vjerskih prilika u njima, a ovise o procjeni vladajućih krugova o tome u kojoj mjeri tiskana ili izgovorena riječ ugrožava interese države i društva.

Tijekom povijesti pojavljuju se vrlo različiti oblici cenzure, koje nije uvijek moguće prepoznati i opisati. Najčešće se pojavljuju:

- a) preventivna cenzura, koja se očituje u nizu postupaka (nadzor rada nakladnika i tiskara, nadzor njihovih planova rada, zabrana rada ilegalnim tiskarama, uskraćivanje financijske potpore izdavačima, postavljanje povjerljivih i podobnih urednika listova i knjiga, obveza autora i izdavača da cenzorskim vlastima predaju rukopise prije njihova slanja u tiskaru itd.),
- b) autocenzura, koju provodi sam autor u strahu od mogućih posljedica nakon objelodanjivanja knjige, odnosno snimanja filma i dr. i
- c) suspenzivna cenzura.

Suspenzivna cenzura je najuobičajeniji oblik cenzure, a obuhvaća mnogobrojne postupke koji su tijekom povijesti mijenjali oblik i sadržaj i koji su se često očitovali u gruboj represiji protiv autora, izdavača, čitatelja. Crkvene i svjetovne vlasti prisiljavale su autore da sami ispravljaju svoje tiskane knjige i snimljene filmove, plijenile su tiskanu građu, uništavale je (slanjem u tvornice papira ili javnim spaljivanjima), zabranjivale raspačavanje nepoćudnih tiskovina, sastavljale su popise zabranjenih knjiga koje se nisu smjele držati u javnim i

⁷ Stipičević, A. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. Str. 122

privatnim knjižnicama, zabranjivale su unošenje opasnih knjiga iz inozemstva, izbacivale nepoćudne tiskovine iz javnih knjižnica, osuđivale su njihove autore na zatvor, progonstvo, na odreknuće svojih djela, spaljivale autore zajedno s njihovim knjigama na lomačama.⁸

Aleksandar Stipčević pak cenzuru definira kao „sustav mjera koje poduzimaju vlasti ili oni koji tu vlast predstavljaju, za sprečavanje javnog iznošenja ideja i mišljenja koje vlasti drže oprečnim svojim interesima, odnosno onim moralnim i društvenim normama koje vrijede u određenoj sredini i vremenu“⁹

Spaljivanje knjiga, odnosno biblioklazam ili libricid je naziv za namjernu aktivnost, često ceremonijalne prirode, koja za svrhu ima uništavanje knjiga. Može podrazumijevati i uništavanje drugih medija za prijenos informacija kao što su gramofonske ploče, filmovi, magnetoskopske vrpce i CD-ovi. Razlozi za takvu aktivnost su obično religijske, političke ili ideološke prirode i njima se obično nastoje trajno ukloniti sadržaji koji se smatraju uvredljivima ili neprihvatljivima, odnosno na spektakularni način izraziti neslaganje s u njima prezentiranim idejama.¹⁰

Dakle, kada pričamo o spaljivanju knjiga kao cenzuri možemo govoriti o najširem kontekstu njene pojavnosti.

Totalitarni režimi XX. st. prednjačili su u nastojanjima da uklone sadržaje koji su bili ideološki neprihvatljivi te su pritom koristili i najradikalnije metode borbe protiv knjiga-njihovo spaljivanje. Međutim ni demokratska društva nisu lišena ovog čina kao što ću to u ovom radu ukratko prikazati.

3.1. Cenzura u XX. stoljeću

Cenzura u XX. st. poprima razmjere kao nikad do tada u povijesti. Zabrana publiciranja knjiga nepoćudnih autora, spaljivanje njihovih knjiga, progoni autora, prešućivanja njihovih imena pa i njihove fizičke likvidacije. Sve je to u XX. st. dobilo razmjere kakve povijest knjige ranije nije poznavala¹¹.

Samo stoljeće, politički gledano, obilježeno je totalitarnim sistemima, diktaturama

⁸ Cenzura.//Hrvatska enciklopedija.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11246> (04.01.2017.)

⁹ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 30.

¹⁰ Spaljivanje knjiga odnosno biblioklazam// Wikipedia: the free encyclopedia. 04.01.2017.

URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Spaljivanje_knjiga. (04.01.2017.)

¹¹ Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska , 2006. Str. 690.

koje su u strahu od slobodnog širenja informacija i ideja koje bi mogle ugroziti njihove istine, interese i ideje i time dovesti u pitanje karizmatičnost njihovih vođa, stvorile čitave sustave zakona i propisa kako bi spriječili dotok informacija koje im nisu po volji.

Pritom, ipak, treba napomenuti da primjena cenzure i drugih represivnih mjera protiv pisane i izgovorene riječi dakako nije vezana isključivo uz totalitarne režime već se isto, u dakako suptilnijem obliku, služe i liberalna, demokratska društva.

U prvim desetljećima poslije Prvog svjetskog rata mnoge su od tih mjera (autocenzura, cenzura, uništavanje rukopisa prije tiska, zabrana prodaje neželjenih publikacija, objavljivanje popisa zabranjenih knjiga) bile dovoljno efikasne, jer je bilo dovoljno spriječiti da se neka knjiga ili novine tiskaju ili uvezu iz inozemstva, pa da se postigne cilj. Međutim pojava tehnike prijenosa informacije, poglavito televizije i radija znatno je otežao mogućnost sprječavanja kolanja informacija¹². Samim time i poznate ceremonije javnog spaljivanja knjiga ostaju dokumentirane i svjedoče ludosti i uzaludnosti njihovog provođenja.

Iako se u XX. st. pojačao otpor prema spaljivanju knjiga ono je i dalje provođeno diljem svijeta pri čemu naročito treba naglasiti događaje u nacističkoj Njemačkoj 1933. godine kao centralni događaj koji je zahvaljujući medijima i nacističkoj propagandi vjerno dokumentiran.

4. Progon i spaljivanje knjiga u nacističkoj Njemačkoj

Najpoznatije javno spaljivanje knjiga u XX.st. djelo je nacionalsocijalista koji su preuzeli vlast u Njemačkoj 1933. god. Susrećući se sa golemom količinom knjiga koje sadržajno ne odgovaraju novoj ideologiji i koje svojim postojanjem smetaju stvaranju novog svijeta te propagiraju pacifističke, boljševističke i druge neprihvatljive ideje nacisti su pribjegli isprobanoj metodi borbe protiv nepoćudnih knjiga.

Čim su nacisti došli na vlast počeo je lov na slobodoumne pisce, na pisce Židove, komuniste, socijaliste i na njihove knjige. Izdan je i tzv. „Crni popis“ na kojem su se našla imena 71 autora. Država je i sama 1936. god. izdala prvi službeni popis zabranjenih knjiga koji se do 1944. godine nadopunjavao mjesečnim dodacima¹³.

Plan za spaljivanje knjiga, pa čak i sadržaja cijelih biblioteka, izrađen je već u travnju

¹² Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska , 2006. Str. 690.

¹³ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 281.

1933. god., a izvršitelji istog bili su studenti i njihovi profesori na sveučilištima. Sve je započelo na način da su se u novinama pojavljivali popisi pisaca koji su ugrožavali duh njemačkog naroda. Knjige tih pisaca su u glavama nacionalsocijalista trovale narod i trebalo ih je fizički uništiti. Proglas Njemačke studentske organizacije je zatim navijestio akciju „Protiv ne-njemačkog duha“ i imenovao sabirališta na kojima će se tokom noćnog javnog spaljivanja simbolički uništavati knjige. Četiri su dana trajala čišćenja svega što su liste nalagale, svega što se studentskom instinktu činilo sumnjivim. U mnogim narodnim knjižnicama su kao žrtve čistke pali čitavi fundusi.¹⁴

Deseci tisuća knjiga su se tako našli na sabirnim mjestima, da bi 10. svibnja 1933. god. bile prebačene na trgove njemačkih gradova. Spektakl je bio zagaraniran, njemačka propagandna mašinerija dovela je ritual do neslučenih visina, a centar zbivanja bio je Veliki trg u Berlinu.

Berlinskom je akcijom osobno rukovodio državni ministar Gobbels. Već tokom podneva su bile na Velikom trgu postavljene skele na kojima su bili reflektori i štab snimatelja. Snimateljska kola Državnog radija bila su spremna, podijeljene su baklje i zastave.¹⁵ Događaj je graničio sa misticizmom, odzvanjala je nacionalna himna i druge rodoljubne pjesme, svirale su fanfare i držani su govori. Knjige su stavljane na velike hrpe, a studenti i njihovi profesori izvađajući ritualne plesove i pjevajući pjesme, praćeni pritom odobravanjem preko 40000 ljudi, bacali su knjige u vatru izgovarajući rečenice: „U plamen s njima, u plamen“¹⁶. Kad je događaj dosegnuo vrhunac pojavila se kolona vozila sa ministrom propagande i drugim lučonošama nove naci-kulture. Pritom je Gobbels održao i govor koji i danas ledi krv u žilama:

„Moji kolege! Njemački muševi i žene! Došao je kraj razdoblju egzaltiranog židovskog intelektualizma, a provala njemačke revolucije oslobodila je put njemačkom biću. Dobro činite što u ovim ponoćnim satima predajete plamenu zloduh prošlosti. To je snažan, velik i simboličan čin, čin koji treba čitavom svijetu dokazati: ovdje u zemlju propada duhovna osnova Oktobarske republike. Iz ovih će se ruševina pobjedonosno uzdići Feniks jednog novog duha. Staro je u plamenu. Novo će se ponovno uzdići iz plamena našeg vlastitog srca.“¹⁷

Slični prizori odvijali su se te noći u svim sveučilišnim gradovima u Njemačkoj. U dim su pretvorena djela mnogih Židova, anarhista, socijalista, homoseksualaca, pacifista. Svijet je gledao kako vatra guta knjige Thomasa Manna, Sigmunda Freuda, Karla Marxa, Ernesta Hemingwaya i mnogih drugih¹⁸.

U Münchenu je bavarski ministar kulture Schemm održao svečani govor o nacionalnoj

¹⁴ Brenner, H. Kulturna politika nacional-socijalizma. Zagreb : August Cesarec, 1992., Str. 64-65.

¹⁵ Ibid. Str. 65.

¹⁶ Nazi book burnings. // Wikipedia: the free encyclopedia 04.01.2017.
URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Nazi_book_burnings (04.01.2017.)

¹⁷ Brenner, H. Kulturna politika nacional-socijalizma. Zagreb : August Cesarec, 1992., Str. 66-67.

¹⁸ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 281

revoluciji i zadacima Sveučilišta, a proslava je završila bakljadom do Königsplatzja gdje su spaljene ne-njemačke knjige. U Dresdenu, na studentskoj manifestaciji govorio je pjesnik Wilhelm Vesper da bi se nakon toga formirala kolona sa bakljama koja se uputila do Bismarckova stupa i zatim spalila svu prljavu literaturu i šund. U Bresslau je nakon govora sveučilišnog profesora Bornhausena spaljeno otprilike četrdeset centi šunda i prljave literature¹⁹. U Frankfurtu je pak na Römerbergu spaljivanje predvodio sveučilišni profesor Fricke.

Postali smo svjedoci jednog od najsramotnijih događaja u novovjekovnoj povijesti Njemačke i Europe u kojem je uništeno oko 25000 svezaka što predstavlja jedno od najvećih spaljivanja knjiga u povijesti.

Ovo nažalost nije bio kraj nacističkih ludosti. U zemljama koje su osvojili tijekom Drugog svjetskog rata spalili su ili na drugi način uništili najprije knjige sa popisa zabranjenih knjiga, a zatim i one koje su napisali njima mrski i „niži“ narodi na svojim jezicima²⁰. Ovdje treba naglasiti događaj u Hitlerovoj rodnoj Austriji, koji se 1938. god. odvio u Salzburgu. Nationalsocijalisti su to spaljivanje zamislili kao reprizu Berlinskog, a Salzburg je izabran zbog duge tradicije knjiga na lomači koja seže u 16.st. Školarci i pripadnici Hitlerove mladeži reprizirali su postupke studenata u Njemačkoj bacajući knjige u vatru. Najvećim dijelom su stradala dijela austrijskih autora: Werfela Schnitzera, Zweiga i drugih²¹.

Ovim činom knjige su postale jedna od prvih žrtava nacizma. Šest godina prije početka Drugog svjetskog rata svijet je bio svjedokom masovnog spaljivanja knjiga od ukupno 526 autora, činu koji je nagovijestio ono što će tek doći: suzbijanju ideja, misli, cenzuri i netoleranciji, tzv. „Bibliohausta“, koji je tek bližeda slika strahova Holokausta.

Još danas zvone riječi njemačkog pjesnika Heinricha Heinea čije su pjesme i same završile u lomači i koji je još 110 godina ranije zapisao: „Tamo gdje se pale knjige, na kraju se pale i ljudi.“.

5. Spaljivanje knjiga u ostatku Europe

U XX. st. je bilo i drugih spaljivanja knjiga, ali nijedno se ne može usporediti sa onim

¹⁹ Brenner, H. Kulturna politika nacional-socijalizma. Zagreb : August Cesarec, 1992., Str. 67.

²⁰ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 281

²¹ Stipčević, A. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. Str. 132.

u Njemačkoj 1933. god. Spaljivanja knjiga u Berlinu i ostalim sveučilišnim njemačkim gradovima izazvalo je silne prosvjede u svijetu, naročito u zemljama zapadne demokracije, a njegove su posljedice bile toliko dalekosežne da su kasniji uništavatelji knjiga dobro pazili da ne ponove radnje koje bi u svijest ljudi prizvale nacionalsocijalistička spaljivanja.²²

Također i borba za ljudska prava, poštivanje slobode govora i pisane riječi te zalazak totalitarističkih režima u svijetu doveo je do toga da vladari u pojedinim državama dobro promišljaju može li se isti cilj postići i drugim sredstvima.

Zanimljivo je svakako primijetiti da su odmah po završetku Drugog svjetskog rata saveznici primijenili isti princip čisteći europske knjižnice od nacističkih knjiga i propagande, a zatim je slijedilo i njihovo masovno uništenje²³.

Ova selekcija se provodila još godinama kasnije, pa je u Istočnoj Njemačkoj 1953. god. iz knjižnica izdvojeno preko 5 milijuna knjiga za koje se smatralo da imaju veze sa nacizmom²⁴.

5.1. Španjolska

Španjolski građanski rat je naziv za krvavi oružani sukob koji se od 1936. do 1939. godine vodio u Španjolskoj između ljevičarske vlade i različitih socijalističkih skupina na jednoj, te desničarskih nacionalističkih pobunjenika na čelu s Franciscom Francom na drugoj strani, koji su imali podršku svrgnute monarhije i vojske. Uzrok rata nalazio se u društvenim i političkim previranjima koja su pogodila Španjolsku nakon proglašenja republike 1931. godine. Tim previranjima je doprinos dala i velika ekonomska kriza, koja je dodatno radikalizirala velik dio španjolske radničke klase koji je prihvatio anarhizam i u manjoj mjeri komunizam. S druge strane, pokušaji republikanskih vlada da nezadovoljstvo suzbiju reformama izazvali su reakciju među konzervativnim dijelovima španjolskog društva, pogotovo među zemljoposjednicima i, što je najvažnije, vojskom. Nakon pobjede u ratu Franco je postao vođa države 1939.²⁵ Španjolska je nakon građanskog rata bila podijeljena i ekonomski uništena. Nakon rata započela je snažna represija, a glavne mete represije bili su ljevičari, od najbrojnijih anarhista pa sve do komunista, španjolska inteligencija, ateista te vojni i politički vođe koji su bili pobornici Madridske vlade.²⁶

²² Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 284

²³ Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska , 2006. Str. 697

²⁴ Ibid. Str. 692

²⁵ Francisco Franco// Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL https://hr.wikipedia.org/wiki/Francisco_Franco (07.01.2017.)

²⁶ Španjolski građanski rat// Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

Na kulturnom planu vodila se politika koja je težila kovanju nove nacionalne svijesti, a isto se postizalo strogim kontroliranjem medija koji su trebali odražavati volju i namjere nove države.

„Frankisti“ su za vrijeme Španjolskog građanskog rata uspostavili političke i kulturne veze sa Italijom i Njemačkom. Njemački Nationalsocijalisti su pokušali prijateljskim režimima nametnuti kulturnu politiku koju su provodili u svojoj zemlji i to su činili donacijom novih, podobnih knjiga i promoviranjem čistki kao ispravnog modela za sukobljavanje s neprijateljima. Osim što su pomagali frankistima u Španjolskom građanskom ratu nacisti su s njima uspostavili i kulturni savez koji je trebao pomoći jačanju fašističke ideologije među pučanstvom, otklanjanju svega što bi moglo podsjećati na Drugu Republiku i uništavanju francuskog kulturnog naslijeđa u Španjolskoj.²⁷

Usporedno su slijedila i obračunavanja sa neistomišljenicima te uništavanje knjižnica i nepoćudnih knjiga koje propagiraju pacifističke, boljševističke i druge neprihvatljive ideje.

Novine *Arriba España* su već u svojem prvom broju, 1. kolovoza 1936., pozivale na uništavanje knjiga:

„Druže! Imaš dužnost proganjati judaizam, masoneriju, marksizam i separatizam. Uništi i zapali njihove novine, njihove knjige, njihove časopise, njihovu propagandu. Druže! Za Boga i za domovinu!”²⁸

Tako se u novinama *El Ideal Gallego* navodi spaljivanje knjiga 1936. godine u La Coruni:

„Na obali mora, da more odnese ostatke tolike truleži i bijede, Falanga spaljuje gomile knjiga i brošura kriminalne komunističke i antišpanjolske propagande i odvratne pornografske literature”.²⁹

Spaljivanje velikog broja knjiga desilo se i 30. travnja 1939. godine na Središnjem sveučilištu u Madridu, o čemu postoji komentar iz falangističkog časopisa *Arriba*, objavljen 2. svibnja 1939. godine:

„Ovim spaljivanjem potpomažemo izgradnju jedne, velike i slobodne Španjolske. Osuđujemo na spaljivanje separatističke, liberalne, marksističke, crnolegendaške, antikatoličke knjige, kao i knjige iz bolesnog romantizma. Pesimistične, pornografske, one iz ekstravagantnog modernizma, otrcane, kukavičke, pseudoznanstvene i loše tekstove i vulgarne časopise.”³⁰

URL. https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0panjolski_gra%C4%91anski_rat (07.01.2017.)

²⁷ Bernal Martínez, I. Libros, bibliotecas y propaganda nazi en el primer franquismo: las Exposiciones Del Libro Alemán. // Hispania Nova 7(2007), Str. 11.

²⁸ Martínez Rus, A. Expolios, hogueras, infiernos. La represión del libro (1936-1951). // Represura 8(2013)., Str. 5.

²⁹ Ibid.Str. 5-6.

³⁰ San Segundo Manuel, R. Mujeres bibliotecarias durante la II República: de vanguardia intelectual a la depuración. // CEE Participación Educativa (2010),Str. 146.

5.2. Italija

U vrijeme dok su se Španjolski fašisti vatrom obračunavali sa socijalističkom literaturom talijanski su fašisti palili židovsku tematiku. U Torinu, u listopadu 1938. godine, provaljeno je u Židovsku knjižnicu pri čemu je oteta većina knjiga i nakon toga spaljena na trgu Piazza Carlina.³¹

5.3. Poljska

Poljska je u jeku velikih političkih previranja osamdesetih godina XX. stoljeća, obračunavajući se ruskim okupatorom, uništila značajan broj knjiga koje su služile za učenje nacionalne povijesti iz razloga što u njima događaji bili „marksistički“ potpuno iskrivljeni, a važni događaji iz povijesti Poljske prikazani sa ruskog stajališta. Lomača je opet gorila na glavnom gradskom trgu Varšave prizivajući rituale prošlosti. Krajem osamdesetih godina XX. stoljeća antisovjetizam postiže vrhunac, pa su 1989. u Gdanjsku javno spaljeni udžbenici za učenje ruskog jezika³².

5.4. Albanija

Pad komunizma u Albaniji popraćen je javnim spaljivanjem knjiga Envera Hoxhe. Cijela priča vuče korijene još od vremena prije II. svjetskog rata i knjižare „Flora“ u kojoj je Enver Hoxha radio i gdje su se skupljali komunistički simpatizeri. Dolaskom Envera na vlast knjižara je postala kultno mjestu u kojem su se prodavali klasici marksizma, djela Mao Zeodonga, Lenjina i Staljina.

Godine 1991. u demonstracijama protiv vladajućeg režima i taj simbol propalog komunističkog režima uništen je, a knjige iz njega su iznesene na ulicu i zapaljene. Među demonstrantima je zavladao veliko oduševljenje jer su u tom plamenu koji je gutao knjige omrznutog diktatora vidjeli rađenje nove, demokratske Albanije. Bio je to spontan, neorganiziran čin ljudi koji su vjerovali da će spaljivanjem knjiga nestati i svo zlo koje je Enverov režim donio. Dakle, Tiranski su demonstranti, svjesno ili ne, obavili svoj magični ritual s istim značenjem koji su takvi rituali imali i u prošlim vremenima³³.

³¹ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company,Inc., Publishers,2006. Str. 168.

³² Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 287-288.

³³ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 287-288.

5.5. Turska

Turska povijest u XX. stoljeću obilježena je političkim previranjima i čestim vojnim udarima. Godine 1971. vlast ponovo preuzima vojska i uvodi represivne mjere za stanovništvo.³⁴ Mjere su bile umjerene protiv svakog za koga se sumnjalo da ima ljevičarske tendencije. U mjesecima nakon vojnog udara pojavili su se popisi zabranjenih naslova. Postoje izvještaji iz 27. srpnja 1972. koji svjedoče o policijskoj raciji u 30 izdavačkih kuća u Istanbulu. Pritom je zaplijenjeno između 25000 i 50000 knjiga, odnosno oko 650 naslova, između ostalog djela Mao Tse Tunga, Alberta Einsteina, Lenjina i Engelsa.³⁵ Postoje i podaci da je u Turskoj u razdoblju poslije vojnog udara iz 1982. godine spaljeno 133000 knjiga.³⁶

6. Spaljivanje knjiga u Južnoj Americi

Vojna hunta jedan je od temeljnih oblika autoritarne vlasti koja na vlast dolazi nedemokratski, obično nasilnim pučem.³⁷ Vojne hunte se u pravilu javljaju u politički nestabilnim zemljama, i nastaju kao posljedica revolucija i državnih udara. One same predstavljaju odraz političke nestabilnosti koja često prijete i njima samima. Ponekad taj nedostatak nastoje kompenzirati populističkim mjerama kojima je cilj steći popularnost među narodom, a legitimitet steći proglašavajući se privremenim vladama koje obećavaju kako će se transformirati u "redovne" i "normalne" organe vlasti.³⁸ Latinska Amerika je bila sinonim za takav oblik vlasti tijekom 20. stoljeća. Režim se uhodanim putem etablirao u Argentini, Brazilu, Peruu i Čileu obilježivši više od polovice XX. stoljeća tih država ostavljajući za sobom dalekosežne posljedice.

Dakako da se taj režim nije ničim razlikovao od ostalih totalitarnih režima glede postupanja sa protivnicima režima kao i ideologijama suprotnih njihovom. Provođena je cenzura nepodobnih i subverzivnih knjiga, zatvarani su protivnici režima, a nisu izostali ni slučajevi spaljivanja knjiga.

³⁴ Turska//Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Turska> (05.01.2017.)

³⁵ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company,Inc., Publishers,2006. Str. 175

³⁶ Ibid. Str. 175-176.

³⁷ Vojna hunta// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL. https://hr.wikipedia.org/wiki/Vojna_hunta (05.01.2017.)

³⁸ Ibid.

Ovdje ću se osvrnuti na zabilježene slučajeve spaljivanja knjiga, nastojeći ukratko dati prikaz političkih prilika koje su dovele do istog.

6.1. Brazil

Getúlio Dornelles Vargas (São Borja, 19. travnja 1882. – Rio de Janeiro, 24. kolovoza 1954.) je bio brazilski političar koji je obilježio političku povijest Brazila, isprva kao diktator u periodu od 1930. do 1945. godine, a onda i kao demokratski izabrani predsjednik od 1951. do 1954. godine. Njegova politika, kojom je često koketirao s fašizmom iako nikada nije otvoreno podržavao tu ideologiju, bila je obilježena nacionalizmom, industrijalizacijom, centralizacijom, socijalnom državom, populizmom (zbog kojega je dobio nadimak "Otac siromašnih"), te promoviranjem radničkih prava i antikomunizmom.

Nakon neuspjele kandidature na izborima 1930. godine Vargas se profilirao kao jedan od vođa revolucije 1930. godine kojom je svrgnuta Prva Brazilska Republika. Nakon što mu je Privremena vojna hunta predala vlast Vargas se pobrinuo za donošenje ustava 1934. godine, a tri godine kasnije je izmislio komunističku zavjeru pomoću koje si je dao diktatorske ovlasti i proglasio Estado Novo kojom je vladao sve do 1945. godine. Vargas se pokazao kao izrazito sposoban političar koji je uspješno manevrirao između vlastitih interesa i onih svojih oponentata uspjevši promovirati vlastitu politiku uz izgradnju snažne propagandne mašinerije.³⁹

Kulturna politika Vargasa nije se razlikovala od ostalih ideološki srodnih suvremenika. Knjige koje sadržajno nisu odgovarale novoj ideologiji i koje su propagirale komunističke ideje bile su cenzurirane, a zabilježeni su i slučaji spaljivanja.

Već 1930. godine vlast je naredila spaljivanje knjiga Monteiro Labata, Jorge Armada i Gilberta Freyrea proglašivši ih politički nepodobnim. Knjige Monteiro Labata bile su javno spaljene u Bahii, a djela Jorge Armada u državi Sao Paolo.⁴⁰

Jorge Amado kao član komunističke partije je zatvoren, a njegova knjiga „Capitães da Areia“ („Captain of the sands“), djelo socijalističkog realizma, koja predstavlja svojevrsnu kritiku brazilskog društva kroz priču o odrastanju dječje bande na ulicama Salvadora, je cenzurirana, a 808 primjeraka javno spaljeno na trgu u Salvadoru u listopadu 1937. pod

³⁹ Getúlio Vargas/ Wikipedia: the free encyclopedia.02.01.2017.

URL. https://sh.wikipedia.org/wiki/Get%C3%BAlio_Vargas (02.01.2017.)

⁴⁰ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company,Inc., Publishers,2006. Str. 164

izgovorom da se radi o komunističkoj propagandi⁴¹

Knjiga Gilberta Freyrea „Casa-Grande e Senzala“ („The Masters and the Slaves“) po kojoj je taj brazilski sociolog, antropolog, povjesničar i pisac najpoznatiji u svijetu i u kojoj govori o formiranju brazilskog društva, miješanju i razdvajanju rasa i koja se smatra klasikom moderne kulturne antropologije⁴², proglašena je od strane vlasti opasnim, anarhističkim i komunističkim štivom koje zajedno sa autorom zaslužuje gorjeti.

6.2. Argentina

Povijest Argentine u XX. stoljeću prožeta je nestabilnom političkom situacijom i brojnim vojnim udarima.

Pobjeda Hipólita Yrigoyena na izborima 1916. god. označila je stabilno razdoblje u političkom životu Argentine kroz sljedećih 14 godina. Međutim Yrigoyenova nesposobnost da ublaži posljedice svjetske gospodarske krize 1930. god. povod je vojnom udaru profašističkoga generala Josúa F. Uriburua. Na izborima 1932. god. pobijedio je general Agustín P. Justo kojega su podržali konzervativni krugovi. Gospodarske su se prilike pokušale popraviti radikalnim financijskim i socijalnim zahvatima te uvođenjem javnih radova. Novim vojnim udarom 4. lipnja 1943. god. ustoličen je general Pedro P. Ramírez koji je podupirao sile Osovine. Pod pritiskom SAD-a Argentina je 1945. god. ipak ušla u sukob na strani Saveznika, a generala Edelmira Farrella koji je na čelu države od 1944. god. na izborima je u veljači 1946. naslijedio Juan Domingo Perón, jedna od najutjecajnijih osoba vojnoga režima. Za Perónove vladavine (1946.–55.) ustavnim su reformama (1949. god.) bile ograničene demokratske slobode, a politički monopol stekla je njegova Nacionalno-revolucionarna stranka. Osnažen je državni utjecaj u privredi koju je Perón pokušao zaštititi od američkoga kapitala, uvedeno je socijalno zakonodavstvo čime je osigurana potpora sindikata. Nakon vojnog udara potkraj 1955. god. Perón se sklonio izvan Argentine. Uslijedilo je razdoblje političke nestabilnosti s čestim državnim udarima (1962., 1966., 1971.). Na predsjedničkim izborima 1972. god. pobijedio je peronistički kandidat H. Cámpora koji je Perónu omogućio ponovan dolazak na vlast (1973.). Nakon Perónove smrti 1974. za predsjednika je izabrana njegova udovica Isabel Perón-Martínez koja je vojnim udarom svrgnuta 1976. Vlast je bila preuzela tročlana hunta koju je predvodio general Jorge R. Videla. Poduzeo je likvidaciju

⁴¹ Captains of the Sands// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.
URL. https://en.wikipedia.org/wiki/Captains_of_the_Sands (05.01.2017.)

⁴² Casa-Grande e Senzala/ Wikipedia: the free encyclopedia. 03.01.2017.
URL. https://en.wikipedia.org/wiki/Casa-Grande_%26_Senzala. (03.01.2017.)

oporbe i lijevih političkih organizacija tijekom koje je 6000 do 15000 Argentinaca proglašeno »nestalima«. Nakon smjene u vojnom vrhu 1981. god. kratko je vladao general Roberto Viola, potom Leopoldo Galtieri koji je otpočeo rat s Velikom Britanijom (1982) za Falklandske (Malvinske) otoke.⁴³

Spaljivanje knjiga bilo je dio kulturne politike koja je imala u planu zabranu čitanja knjiga koje su po mišljenju vlasti bile subverzivnog sadržaja. Vodeći se primjerima iz bliže prošlosti i ovdje je ideja bila izbrisati ideju suprotnu vladajućoj.

Postoje mnogi izvještaji o spaljivanju knjiga u razdoblju između 1960-1980 godine u Argentini.

Vojnim udarom 1966. vojska je preuzela vlast u Argentini. Na čelu vojne hunte koja je provodila represivne mjere sa ciljem uspostave novog političkog i društvenog poretka različitog od liberalne demokracije i komunizma nalazio se general Juan Carlos Ongania. Dakako da je pritom jedna od vodilja bila najprije cenzurirati, a zatim i fizički uništiti literaturu povezanu sa navedena dva režima. Tako je već na početku vladavine hunta provodeći cenzuru pljenila časopise, zatvarala kazališta i zabranjivala strane udžbenike kao što su djela Engelsa i Marksa naređujući da se ista spale.⁴⁴

Andrew Graham-Yool u svojoj knjizi „The press in Argentina“ izvještava o paleži 25000 primjeraka djela „Marxism“ autora Henri Lefebvresa u srpnju 1973. godine. Postoje i izvještaji iz prosinca 1973. godine koji svjedoče ceremonijalnom spaljivanju oko milijun časopisa zbog njihovog nemoralnog, bestidnog i pornografskog sadržaja.⁴⁵

U Cordobi 29. travnja 1976. godine vojska je spalila djela Gabriela Garcie Marqueza, Eduarda Galeana, Julia Cortazara, Pabla Nerude.⁴⁶ Spaljeni su i opasni tekstovi Marxa, Che Guevare i Castra kako bi argentinska mladost bila svjesna subverzivnosti ideja koje isti proklamiraju. Ovaj je postupak vlasti izazvao reakciju građana koji su u strahu da ne budu progonjeni zbog posjedovanja subverzivne literature i sami počeli paliti sve vezano uz marksizam uključujući i članke, časopise i knjige.⁴⁷

U veljači 1973. godine vojska je spalila 90000 primjeraka knjiga iz fonda Sveučilišne

⁴³ Argentina.//Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3683>. (03.01.2017.)

⁴⁴ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company, Inc., Publishers, 2006. Str. 172.

⁴⁵ Ibid. Str. 172.

⁴⁶ Argentina commemorates 38th anniversary of massive book burning/telesurt.net. 03.01.2017.

<https://videos.telesurtv.net/en/video/356337/argentina-commemorates-38th-anniversary-of-massive-book-burning>. (03.01.2017.)

⁴⁷ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company, Inc., Publishers, 2006. Str. 172.

nakladničke kuće Buenos Aires (Eudeba) čiji je sadržaj bio neprikladan za stajalište diktature. Također i postojanje same Eudebe smatralo se prijetnjom kulturnom planu koji je diktatura provodila.⁴⁸

Možda najsramotniji događaj iz tog razdoblja datira iz 26. lipnja 1980. god. kada je u ritualnoj paleži stradalo preko 24 tona knjiga, a čitav je događaj i dokumentiran na televiziji. U Sarandiju, provinciji Buenos Airesa, vojska je spalila 1.5 milijuna knjiga jer su bile subverzivne tematike koja je kako su tvrdili otuđivala nacionalnu svijest.⁴⁹

6.3. Peru

Peru je također dijelio sudbinu susjednih zemalja. Politička nestabilnost u zemlji obilježila je početak XX. stoljeća, a rezultat je mnoštva državnih udara te dolaska na vlast vojnog režima koji je potrajao preko 40 godina u razdoblju od 1945.-1980. godine.⁵⁰ Dakako da je režim primjenio iste metode ophođenja prema nepodobnoj knjizi kao i susjedni režimi.

Tako je roman Vargas Llose „La ciudad y los perros“(The time of the hero) iz 1962. godine u kojem govori o odrastanju u vojnoj školi „Leoncio Prado“ , koju je autor i sam pohađao kao tinejdžer, i koji pruža oštru kritiku autoritativnog vojničkog sustava zasmetao tadašnjoj vlasti i završio na lomači pri čemu je spaljeno 1000 primjeraka knjige.⁵¹

6.4. Čile

Čileanski vojni udar iz 1973. godine predstavljao je vrhunac višegodišnje političke krize u toj zemlji izazvane eskalacijom sukoba između ljevičarskog predsjednika Salvadora Allendea s jedne strane i desničarskog nacionalnog kongresa sa druge. Izvor previranja bila je Allendeova namjera da u Čile uvede socijalistički sustav. Vojska je 11.09.1973. izvela državni udar. Pučisti organizirani u huntu, čiji vođa postaje Augusto Pinochet , odmah započinju sa hapšenjima i progonom Allendeovih pristaša. Sve vezano uz socijalizam i ljevicu smatrano je je zlom i ciljem uništavanja. Pinochet je sa ciljem uništenja marksističke prošlosti Čilea

⁴⁸ Argentina commemorates 38th anniversary of massive book burning/telesurt.net. 03.01.2017. <https://videos.telesurtv.net/en/video/356337/argentina-commemorates-38th-anniversary-of-massive-book-burning>. (03.01.2017.)

⁴⁹ Marcelo Massarino. Quema de libros en la Dictadura Argentina por los Militares.03.01.2017. URL: <http://www.taringa.net/post/info/16087467/Quema-de-libros-en-la-Dictadura-Argentina-por-los-Militares.html>. (03.01.2017.)

⁵⁰ Peru.//Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017. URL. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47764> (03.01.2017.)

⁵¹ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company,Inc., Publishers,2006. Str. 173.

osnovao i tajnu policiju pod imenom „Uprava nacionalne obavještajne službe“.⁵²

Uništenje svega vezanog uz marksizam je naravno provođeno i na području kulture. Provođena je oštra cenzura medija, a nije se prezalo niti od spaljivanja knjiga koje tematikom nisu odgovarale novonastalom režimu.

Pinochetova vojska provaljivala je u knjižare i knjižnice otimajući knjige ljevičarske tematike i bacajući ih u vatru. Spaljena su djela Pabla Nerude, Garcia Lorce, Pia Baroje, Unamona, Wilita Whitmana, Johna Steinbecka i drugih.⁵³

Michael Sanders nadalje u svojoj knjizi „Book burning and brutality“ svjedoči spaljivanju djela Pabla Nerude i Gabriela Garcie Marqueza.⁵⁴

Pablo Neruda doživio je tešku sudbinu budući su mu vlasti uskratile liječničku pomoć koja mu je bila potrebna zbog bolesti, uništile mu kuću u Santiagu, otele imovinu i spalile knjige nađene u njoj.⁵⁵

Čileanska vlada nastavila je sa paljenjem subverzivnih knjiga do kraja Pinochetovog režima. Knjiga „Clandestine in Chile: The adventures of Miguel Littin“, u kojoj autor Gabriel Garcia Marquez opisuje tajni povratak čileanskog redatelja Miguela Littina u domovinu nakon 12 godina proгона od strane Pinochetova režima, doživjela je također tužnu sudbinu. Vojne vlasti su 28. studenog 1986. god. oduzele gotovo 15000 primjeraka naslova i spalile ga u Valparaisu. Skupa sa tom knjigom spaljeni su i eseji venecuelanskog predsjedničkog kandidata Teodora Petkoffa.⁵⁶

6.5. Urugvaj

Državnim udarom 27. lipnja 1973. god. vlast u zemlji preuzima vojska i time započinje razdoblje diktature koje je trajalo do 1985. god.⁵⁷

Usljedilo je masivno otpuštanje sveučilišnih profesora i pročišćavanje knjižnica.

Dakako da su na meti bili prvenstveno materijali marksističkog sadržaja i konotacija, ali u vatri su završila i kompletna izdanja časopisa „Cuadernos Hispanoamericanos“ u kojem su

⁵² Čile// Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017. URL. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13389> (03.01.2017.)

⁵³ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company, Inc., Publishers, 2006. Str. 173.

⁵⁴ Ibid. Str. 173.

⁵⁵ Ibid. Str. 173.

⁵⁶ Clandestine in Chile: The adventures of Miguel Littin/ Wikipedia: the free encyclopedia. 03.01.2017. URL. https://en.wikipedia.org/wiki/Clandestine_in_Chile (03.01.2017.)

⁵⁷ Državi udar u Urugvaju 1973// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL. https://hr.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEavni_udar_u_Urugvaju_1973. (05.01.2017.)

preko trideset godina objavljivana najbolja djela latinoameričke misli, kao i časopis „Past and present“ zbog njihove povezanosti sa markističkom mišlju.⁵⁸

7. Spaljivanje knjiga u ostatku svijeta

7.1. Kina

Ni reakcija svijeta kao ni dokazana besmislenost tih rituala spaljivanja nisu mogli odvratiti neke ideologe da zastrašuju svoje ideološke protivnike. Tako su kineski komunisti tijekom tzv. „kulturne revolucije“ ponovili greške svojih prethodnika i priuštili svijetu još jedno spaljivanje knjiga. Iako Aleksandar Stipčević u svojoj knjizi „O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora “ na neki način i amnestira crvene gardiste smatrajući da je spaljivanje knjiga bilo nužno potrebno da bi se spasio socijalizam i učvrstila vlast partije, neupitan je veliki gubitak knjižnog fonda koji nije služio režimu⁵⁹.

Naime, pod utjecajem učenja Mao Zedonga crveni su gardisti tih godina (1966.-1976.) postavili za cilj uništavanje svake političke oporbe, a posebno one koja se mogla pojaviti među intelektualcima. Svi intelektualci i svi koji su školovani proglašeni su desničarima i protivnicima revolucije. Prema riječima jednog vođe kulturne revolucije, „bilo bi bolje da intelektualci zaborave sve što su naučili od osnovne škole do fakulteta“ jer „kada netko postaje učen, postaje boržuj“ . Knjige su pak optužene, uz iznimku klasika marksizma i Maovih djela, za čuvanje zastarjelih, netočnih i nepotrebnih kontrarevolucionarnih ideja i podataka . Ono što je uslijedilo su dakako lomače.

Pod izravnim naredbama „Velikog vođe“ Maoa trebalo je uništiti „staru civilizaciju, a knjige i knjižnice su mogle opstati samo kao instrument u rukama režima.⁶⁰

Crveni gardisti su znajući da najveća opasnost režimu prijeti od privatnih knjižnica, naročito od onih u kućama intelektualaca, upadali u kuće i oduzimali knjige koje su procijenili kontrarevolucionarnim. Prve su stradale knjige na stranim jezicima pa su u vatri završila mnoga klasična djela zapadne kulture, ali i stare i rijetke kineske knjige. Sve su te knjige

⁵⁸ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company, Inc., Publishers, 2006. Str. 174.

⁵⁹ Stipčević, A. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : nakladni zavod Maticе hrvatske, 1994. Str. 132.

⁶⁰ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000. Str. 285.

bacali na hrpe na ulicu i tu ih spaljivali ili slali u tvornice papira i uništavali mljevenjem.⁶¹

Valja napomenuti i usredotočenost crvenih gardista na Bibliju koja je smatrana izvorom svih zala što su stigla sa zapada. Tako je 1966. god. Biblija spaljivana nekoliko dana zaredom u Šangaju, a Biblije su gorjele i u Amoyu.⁶²

Ipak, nakon svrgavanja sa vlasti Mao Zedonga ustanovljeno je da su mnoge knjige preživjele to mračno razdoblje kineske povijesti zahvaljujući hrabrosti vlasnika koje su knjige sakrili i tako sačuvali.

Završetkom kulturne revolucije kineske su vlasti prestale sa spaljivanjem knjiga, ali to nije bio kraj njihove tužne sudbine. U demonstracijama studenata željnih demokratskih promjena 1989. god. u Pekingu na lomači je ponovo završilo oko pola milijuna knjiga. Vlasti su zaključile da su za demonstracije krive knjige koje su studenti nekritički čitali i divili im se, pa su naredile da se te sve loše i sumnjive knjige javno spale. Između ostalih, stradale su i knjige Nietzschea, Sartrea i drugih⁶³.

Drugačijeg je značenja bio događaj koji je prethodio krvoproliću na Tiananmenu kada su studenti nezadovoljni sporom demokratizacijom kineskog društva u siječnju 1987. godine izašli na ulice i demonstrativno spaljivali partijski list „Ženmin žilbao“.⁶⁴

7.2. Libija

Izražavanje nezadovoljstva spaljivanjem knjiga i novina postala je česta praksa u novije vrijeme.

Tako su u Libiji, nakon sukoba sa SAD-om, 1986. Libijci reagirali zaoštavanjem odnosa sa „zapadnim imperijalistima“, a u okviru kampanje pokrenute protiv zapadnjaka spalili su udžbenike na engleskom i francuskom jeziku koje su služile kao literatura na sveučilištima i srednjim školama⁶⁵.

7.3. Iran

Iran je od početka 60-tih godina XX. stoljeća pod apsolutističkim režimom šaha Reze Pahvalija. Revolucija pod vodstvom ajatolaha R. Homeinija 1979. god. srušila je šahov režim

⁶¹ Ibid. Str. 285.

⁶² Ibid. Str. 285-286.

⁶³ Ibid. Str. 286.

⁶⁴ Ibid. Str. 286.

⁶⁵ Ibid. Str. 286-287.

i uspostavila islamsku republiku.⁶⁶ Cijelo ovo razdoblje prožeto je oštrom cenzurom i obračunom sa nepoželjnom knjigom. Mnogi autori su zatvoreni, mučeni i likvidirani. Vlada je nametnula knjižarama i prodavačima knjiga obvezu bilježenja imena i prezimena i adrese osoba koje kupuju knjige kako bi knjige sa crnih lista mogla oduzeti i spaliti odnosno uništiti. Crne liste knjiga su obuhvaćale kako Iranske, tako i strane autore ne nužno povezane sa marksizmom i ljevičarstvom. Svaka knjiga povezana sa revolucionarnim pokretima i idejama smatrana je ilegalnom i bila je zabranjena.⁶⁷

Trebalo bi spomenuti i još jedan slučaj koji se dogodio u islamskim zemljama. Naime, indijski pisac Salman Rushdiea u svojoj knjizi „Sotonski stihovi“ pisao je o proroku Muhamedu kao o običnom čovjeku i time navukao bijes Muslimana diljem svijeta budući da je isto ocijenjeno kao svetogrđe⁶⁸. Dakako da reakcija islamskog svijeta nije izostala. U engleskom gradu Bradfordu (pisac je i sam živio u Engleskoj), u siječnju 1989. god. priređeno je javno spaljivanje te knjige. Te scene su se ponovile i u mnogim islamskim zemljama, npr. u iranskim gradovima Isfahanu i Qomu. U međuvremenu knjiga je zabranjena u mnogim islamskim zemljama, a iranski ajatolah Homeini je osudio autora na smrt⁶⁹.

7.4. SSSR

Raspad SSSR-a također nije prošao bez žrtava u redovima knjiga. Krajem 1989. god. demonstranti su svoje nezadovoljstvo režimom iskazali spaljivanjem partijskog lista „Pravda“, lista koji je desetljećima oblikovao javno mišljenje i davao upute kako misliti i raditi⁷⁰.

8. Spaljivanje knjiga u XXI. stoljeću

U ovom dijelu rada spomenuti će i nekoliko slučajeva spaljivanja knjiga koji su se desili u XXI. stoljeću kao podsjetnik da ideja spaljivanja kao oblika cenzure i dalje živi i u

⁶⁶ Iran//Hrvatska enciklopedija. 05.01.2017.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27807> (05.01.2017.)

⁶⁷ Haig Bosmajian. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company, Inc., Publishers, 2006. Str. 175.

⁶⁸ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 288-289.

⁶⁹ The Satanic Verses controversy. // Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Satanic_Verses_controversy (07.01.2017.).

⁷⁰ Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 288.

ova moderna demokratska vremena i da je potrebna samo mala iskra kako bi izašla na vidjelo i rezultirala žrtvama u redovima knjiga. Naročito je zanimljiv slučaj „Harry Potter“ kao jednog od fenomena posljednjih desetljeća koji nije izbjegao kritiku i napade koji su nažalost rezultirali i spaljivanjem.

8.1. „Harry Potter“ u vatri

Svjetski bestseller britanske autorice J.K. Rowling „Harry Potter“ također se našao na popisu knjiga koje su spaljene. Naime, ortodoksni su vjernici u toj knjizi namijenjenoj prvenstveno djeci pronašli tragove sotonizma i manipuliranja čitateljima s ciljem promicanja čarobnjaštva, vraćanja, ritualnog žrtvovanja, vudu magije i ostalih pošasti⁷¹. Dakako da su neki i pretjerali u napadima, pa su tako zabilježeni i slučajevi spaljivanja iste.

Knjige iz serijala „Harry Potter“ su izazivale kontroverze već od pojave prvog nastavka. Na ljestvici najkontroverznijih knjiga Američkog knjižničarskog društva objavljenoj 2010. godine knjige iz serijala zauzimaju prvo mjesto.⁷² Može se reći da je usporedno sa rastom popularnosti i broja čitatelja u svijetu rastao i broj pritužbi kao i pokušaja cenzuriranja knjiga o malom čarobnjaku. Razlozi koji su knjigu činili kontroverznom i smetali čitateljima i protivnicima jesu to što se knjige bave magijom, a optuživane su i za promoviranje sotonizma i okultizma, te zanemarivanja obiteljskih vrijednosti, nasilje i religijsku neprimjerenost.⁷³

Spaljivanje knjiga iz serijala o Harry Potteru desila su se u vrijeme kada je mali čarobnjak postao svjetski fenomen sa hordom obožavatelja. Međutim bila je tu i hrpa oponenta mahom iz redova fundamentalističkih kršćanskih organizacija. Tri su slučaja koja datiraju iz 2001. i 2003. god., svi iz Sjedinjenih Američkih Država.

Prvi zabilježeni slučaj datira iz prosinca 2001. god. i smješten je u New Mexico, točnije mjesto Alamogordo. Tamo je naime, čelnik zajednice „Christ Community Church“, pastor Jack D. Brock održao nadahnutu propovijed pred sljedbenicima na temu „Mali Isus ili Harry

⁷¹ Biblioclasm : the assault on ideas from Homer to Harry Potter. // University of Southern California. 07.01.2017.

URL: http://www.usc.edu/libraries/about/programs_exhibitions/documents/Biblioclasm_catalog.pdf. (07.01.2017.).

⁷² Top 100 Banned/Challenged Books: 2000-2009.

URL: <http://www.ala.org/bbooks/top-100-bannedchallenged-books-2000-2009> (12.01.2017.)

⁷³ Top Ten Most Frequently Challenged Books Lists.

URL: <http://www.ala.org/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10#2000-2009> (12.01.2017.)

Potter“.⁷⁴ Naveo je pritom da je Harry Potter primjer rastuće zaokupljenosti društva sa okultnim, te da knjiga prikazuje čarobnjaštvo kao pozitivnu stvar dok Biblija osuđuje sve okultne prakse.⁷⁵ Nakon propovijedi slijedilo je spaljivanje knjiga J.K. Rowling zajedno sa još nekim autorima uz prisustvo sljedbenika, ali i protivnika Brockovih postupaka.⁷⁶

George Bender, vođa crkve „Harvest Assembly of God“ i njegovi sljedbenici bili su izvršitelji spaljivanja knjiga Harrya Pottera u Pennsylvaniji 2001. godine. Razlog je opet bilo promoviranje čarobnjaštva i čaranja što je nespojivo s biblijskim učenjem.⁷⁷

Promoviranje čarobnjaštva ponovo je bilo razlog spaljivanja u državi Michigan 2003. god. Izvršitelji su opet bili pripadnici crkve koji su u knjizi pronašli elemente nespojive sa učenjem Biblije. Ovaj put radilo se crkvi „Jesus Non-Denominational“ na čijem čelu se nalazio velečasni T.D. Turner. Okidač je bio to što je djevojčica iz Greenvillea pod utjecajem knjige pokušala izvesti čaroliju.⁷⁸

Zanimljivo je napomenuti da je ovim slučajevima zajedničko što izvršitelji spaljivanja uopće nisu ni pročitali knjigu koja je doživjela tako okrutnu sudbinu od njihove ruke.⁷⁹

8.2. „International burn a Koran day“

Ovdje bih još spomenuo i slučaj Terry Jonesa koji je rezultirao masovnim demonstracijama i nažalost smrću desetaka ljudi. Taj je pastor kršćanske zajednice Dove World Outreach Center u Gainesvilleu (Florida) najavio 2010. god. da će 11. rujna iste te godine, na devetu godišnjicu teroroističkih napada na World Trade Center u New Yorku (i druga mjesta u SAD-u), spaliti dvjesto primjeraka muslimanske svete knjige – Kurana. Ovu je „umotvorinu“ nazvao „International Burn a Koran Day“, a njezinom je najavom uzrokovao protestiranja na Bliskom Istoku i u Aziji koja su kulminirala smrću dvadesetak ljudi.⁸⁰

Naravno, mnoge su religijske grupe i političari odmah osudili cijelu ideju spaljivanja Kurana te zamolili Jonesa da ju odbaci. Pastor se složio i obećao da neće biti spaljivanja, ali je kasnije

⁷⁴ Kennedy, E. Harry Potter Book Burning and Other Cases//About.com.

URL : <http://childrensbooks.about.com/cs/censorship/a/burningbooks.htm> (12.01.2017.)

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Lee, Carmen J. Citing love of God, Butler County church burns books, tapes, CDs. // Post-Gazette. 2001.

URL: <http://old.post-gazette.com/regionstate/20010326bookburn2.asp> (07.01.2017.)

⁷⁸ Serchuk, D. Harry Potter and the ministry of fire. // Forbes.com. 2006.

URL: http://www.forbes.com/2006/11/30/book-burnings-potter-tech-media_cz_ds_books06_1201burn.html (07.01.2017.)

⁷⁹ Ibid

⁸⁰ Dove World Quran-burning controversy. // Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/2010_Quran-burning_controversy. (07.01.2017.).

rekao kako je manifestacija tek odgođena, no ne i trajno ukinuta. U ožujku 2011. prekršio je svoje obećanje održavši „International Judge the Quran Day“ tijekom kojeg je optužio i sudio Kuranu za poticanje ubojstava, silovanja, terorističkih aktivnosti te općenito zločina protiv čovječnosti. Na kraju je spalio primjerak Kurana. Dakako to je opet rezultiralo reakcijom muslimanskog svijeta, pri čemu su spaljivane Biblije, a u Afganistanu je bilo i ljudskih žrtava⁸¹

9. Zaključak

Spaljivanje knjiga je stoljećima uobičajeni način borbe protiv nepoželjnih ideologija, vjera, ljudi i naroda. O besmislenosti i promašenosti te prakse pisali su mnogi umovi no to nije spriječilo mnoge državne vlasti da se prema knjizi odnose neprijateljski, smatrajući da mnoge od njih ugrožavaju red i poredak u društvu.

U vrijeme ratova, demonstracija, nemira i državnih udara knjiga je bila stalno na udaru jer je smatrana nositeljem nepodobnih, štetnih i po društvo opasnih ideja.

Uništavanje nepoćudnih i štetnih knjiga smatrano je legitimnim načinom obrane, a spaljivanje kao spektakularni ritual, predstava za svjetinu, najdjelotvornijim načinom da se neprijatelju, stvarnom ili potencijalnom, sadašnjem ili budućem, poruči da je on kao i njegove knjige osuđen na prah i nestanak sa zemlje.

Mržnja prema drugačijem, ideološki, svjetonazorno različitom, naročito je do izražaja došla u XX. st., a kolateralna žrtva tog procesa vrlo je često bila knjiga koja je svojim sadržajem predstavljala sve ono što je krivo. Knjiga je zajedno sa svime što predstavlja gorila u ognju na glavnim trgovima uz odobravanje i ushićenje okupljene mase u sasvim mističnim ritualima koje su provodile vlasti.

Sam čin spaljivanja knjige, međutim dokazuje i veliku važnost i vrijednost knjige. Onaj koji koristi vatru kao način borbe protiv drugačije kulture i sustava vrijednosti time zapravo pokazuje svoju slabost. Pokazuje strah od ideje i utjecaja koja ta ideja može imati na društvo. Također pokazuje i veliku dozu nerazumijevanja ljudske prirode kojoj je u srži borba za svoj kulturni identitet koji knjiga tako dobro čuva i prenosi kroz vrijeme kao svojevrsan vremenoplov.

Iako sam se u radu ograničio na totalitarne sustave koji su tijekom XX. stoljeća prednjačili u okrutnim obračunima sa nepodobnom knjigom i iza sebe ostavili mučno svjedočanstvo onoga što je čovjek sposoban učiniti da bi izbrisao ideju suprotnu njegovoj, napomenuo sam i

⁸¹ Ibid.

nekoliko primjera spaljivanja knjige unazad 20 godina. Upravo to dokazuje tvrdnju da u čovjekovoj prirodi spava destruktivni gen koji samo treba šibicu u obliku ideologije, vjere, sustava ili vođe, koja će ga potaknuti da izađe na površinu i ponovi obrazac toliko puta viđen u prošlosti. Iako je prošlost svaki put pokazala da je spaljivanje knjiga gotovo besmislen čin, jer vatra koliko god okrutna bila i pretvara papir u pepeo ne može uništiti ideju koju knjiga prenosi, sigurno je da će čovjekova priroda i u budućnosti naći način da spali knjigu.

Završio bi još jednom citatom Johanna Heinricha Heinea koji je tako proročanski pogodio bit da i danas zvone riječi: "Gdje se knjige spaljuju, spaljivat će se i ljudi."⁸² Dokaz je to, kako će vrijeme pokazati, sudbine koju je knjiga podjelila za čovječanstvom.

⁸² Heinrich Heine// Wikipedia: the free encyclopedia. 12.01.2017.
URL: https://bs.wikiquote.org/wiki/Heinrich_Heine (12.01.2017.)

10. Literatura:

Bernal Martínez, I. Libros, bibliotecas y propaganda nazi en el primer franquismo: las Exposiciones Del Libro Alemán. // Hispania Nova 7(2007), Str. 11.

Bosmajian, H. Burning books. North Carolina and London : Mcfarland&Company,Inc., Publishers,2006.

Brenner, H. Kulturna politika nacional-socijalizma.Zagreb : August Cesarec, 1992.

Martinez Rus, A. Expolios, hogueras, infiernos. La represión del libro (1936-1951). //Represura 8(2013)., Str. 5.

San Segundo Manuel, R. Mujeres bibliotecarias durante la II República: de vanguardia intelectual a la depuración. // CEE Participación Educativa (2010),Str. 146.

Stipičević, A. O savršenom cenzoru iliti Priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.

Stipčević, A. Povijest knjige. 2 prošireno i dopunjeno izd. Zagreb : Matica hrvatska , 2006.

Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja , 2000.

1. Internet:

Argentina.//Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017.

URL. [http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3683.\(03.01.2017.\)](http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3683.(03.01.2017.))

Argentina commemorates 38th anniversary of massive book burning/telesurt.net. 03.01.2017.

<https://videos.telesurtv.net/en/video/356337/argentina-commemorates-38th-anniversary-of->

[massive-book-burning](#). (03.01.2017.)

Biblioclasm : the assault on ideas from Homer to Harry Potter. // University of Southern California. 07.01.2017.

URL: http://www.usc.edu/libraries/about/programs_exhibitions/documents/Biblioclasm_catalog.pdf. (07.01.2017.).

Captains of the Sands// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Captains_of_the_Sands (05.01.2017.)

Casa-Grande e Senzala/ Wikipedia: the free encyclopedia. 03.01.2017.

URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Casa-Grande_%26_Senzala. (03.01.2017.)

Cenzura.//Hrvatska enciklopedija.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11246> (04.01.2017.)

Celdestine in Chile: The adventures of Miguel Littin/ Wikipedia: the free encyclopedia. 03.01.2017.

URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Clandestine_in_Chile (03.01.2017.)

Čile//Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13389> (03.01.2017.)

Dove World Quran-burning controversy. // Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/2010_Quran-burning_controversy (07.01.2017.)

Državi udar u Urugvaju 1973// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEavni_udar_u_Urugvaju_1973. (05.01.2017.)

Fahrenheit 451// Wikipedia: the free encyclopedia.04.01.2017.

URL: [https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_\(roman\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Fahrenheit_451_(roman)) (04.01.2017.)

Francisko Franco// Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL https://hr.wikipedia.org/wiki/Francisco_Franco (07.01.2017.)

Getúlio Vargas/ Wikipedia: the free encyclopedia.02.01.2017.

URL: https://sh.wikipedia.org/wiki/Get%C3%BAlio_Vargas (02.01.2017.)

Heinrich Heine// Wikipedia: the free encyclopedia. 12.01.2017.

URL: https://bs.wikiquote.org/wiki/Heinrich_Heine (12.01.2017.)

Iran//Hrvatska enciklopedija. 05.01.2017.

URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27807> (05.01.2017.)

Kennedy, E.Harry Potter Book Burning and Other Cases//About.com.

URL : <http://childrensbooks.about.com/cs/censorship/a/burningbooks.htm> (12.01.2017.)

Lee, Carmen J. Citing love of God, Butler County church burns books, tapes, CDs. // Post-Gazette. 2001.

URL: <http://old.post-gazette.com/regionstate/20010326bookburn2.asp> (07.01.2017.)

List of book burning incidents. // Wikipedia: the free encyclopedia. 15.06.2015.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_book_burning_incidents (15.06.2015.).

Marcelo Massarino. Quema de libros en la Dictadura Argentina por los Militares.03.01.2017.

URL:<http://www.taringa.net/post/info/16087467/Quema-de-libros-en-la-Dictadura-Argentina-por-los-Militares.html>.(03.01.2017.)

Nazi book burnings. // Wikipedia: the free encyclopedia. 04.01.2017.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Nazi_book_burnings. (04.01.2017.)

Peru//Hrvatska enciklopedija. 03.01.2017

URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47764> (03.01.2017.)

Spaljivanje knjiga odnosno biblioklazam// Wikipedia: the free encyclopedia. 04.01.2017.

URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Spaljivanje_knjiga. (04.01.2017.)

Španjolski građanski rat// Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0panjolski_gra%C4%91anski_rat (07.01.2017.)

The Satanic Verses controversy. // Wikipedia: the free encyclopedia. 07.01.2017.

URL: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Satanic_Verses_controversy. (07.01.2017.).

Top 100 Banned/Challenged Books: 2000-2009.

URL: <http://www.ala.org/bbooks/top-100-bannedchallenged-books-2000-2009> (12.01.2017.)

Top Ten Most Frequently Challenged Books Lists.

URL: <http://www.ala.org/bbooks/frequentlychallengedbooks/top10#2000-2009> (12.01.2017.)

Turska//Wikipedia:the free encyclopedia.05.01.2017.

URL. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Turska> (05.01.2017.)

Vojna hunta// Wikipedia: the free encyclopedia. 05.01.2017.

URL. https://hr.wikipedia.org/wiki/Vojna_hunta (05.01.2017.)